

М. М. Біль

Територіальні міграційні системи як детермінанти історико-культурного розвитку регіонів

У статті систематизовано історико-культурні передумови формування територіальних міграційних систем. Визначено характер впливу таких систем на історико-культурний розвиток регіонів у функціональних ролях донорів і реципієнтів міграційних процесів. Обґрунтовано можливості розвитку мультикультуралізму в регіонах України з урахуванням сучасних подій кризового, націоідентичного характеру.

Ключові слова: *територіальна міграційна система, історико-культурний розвиток, регіон, мультикультуралізм.*

Постановка проблеми. Сучасна світоглядна, націоментальна криза українського суспільства змушує вчених звертатись до гуманістичних питань подальшого розвитку регіонів. Оскільки міграційний аспект традиційно постає проблемним відображенням якості життя населення, то його економічна природа за таких умов трансформується і в історико-культурну площину. У даному контексті проявляються нові протиріччя – політична вагомість позиції мігрантів у діаспорі щодо відновлення національної цілісності держави, підвищення просторової мобільності громадян України в силу політико-ідеологічних обставин, розрив векторності міграцій у зв'язку з відмінним світоглядним сприйняттям на фоні активної інформаційної політики інших держав. Відтак вимагає уваги вчених вивчення (в теорії і практиці) наслідків міграцій не лише в економічному, але й історико-культурному аспекті. Оскільки міграційні процеси для регіонів України набувають системних, можна сказати мережевих, ознак, то такі вивчення доцільно здійснювати через призму формування територіальних міграційних систем (ТМС), які можуть охоплювати просторові об'єкти та проживаюче в них населення як за східним, так і західним зовнішніми напрямками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційну основу даного дослідження формують напрацювання вчених із міграційного питання, які фокусують свою увагу на причинах і мотивах міграції. Саме з таких досліджень можна з'ясувати значимість історико-культурних визначників у причинно-наслідковій площині формування

міграційних мереж та на їх основі – ТМС. Вважаємо за необхідне відзначити науковий доробок вітчизняних вчених – С. Западнюк, Е. Лібанової, В. Лопуха, Д. Ляшенко, І. Майданік, О. Малиновської, О. Позняка, І. Прибиткової, О. Пуригіної, У. Садової та інших, які власне визначали (систематизували, аналізували) причини і мотиви міграції. Історико-культурний аспект міграційного питання вивчали такі вчені історики, психологи, соціологи, педагоги, демографи, як Г. Балабанова, С. Вовканич, В. Євтух, О. Іванкова-Стецюк, М. Палієнко, Ю. Римаренко, С. Цапок та багато інших. Водночас бракує цілісних досліджень історико-культурних наслідків міграцій за системним підходом, у різній просторовій вимірності, що доводить актуальність та оригінальність даної публікації.

Метою статті постає наукове обґрунтування впливу ТМС на історико-культурний розвиток регіонів, в які вони включені. Цілями при цьому будуть наступні:

- систематизувати історико-культурні передумови формування ТМС;
- означити наслідки детермінацій ТМС історико-культурного розвитку регіонів;
- обґрунтувати можливості розвитку мультикультуралізму в регіонах України у контексті сучасних подій.

Виклад основного матеріалу. Впливи ТМС на історико-культурний розвиток регіонів доцільно вивчати з двох базових позицій:

- 1) формування ТМС у системі передумов історико-культурного характеру;
- 2) наслідки формування ТМС для історико-культурного розвитку регіонів.

Як із позиції впливу ТМС на історико-культурні процеси, так і з позиції історико-культурних детермінант формування ТМС слід розуміти, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігаються помітні трансформації в системі цінностей. Змінюють підходи до організації способу життя, розвитку, проявів патріотизму, любові до праці тощо. Сучасна людина змінює світоглядне сприйняття на користь свободи вибору, що підкріплюється конституційними гарантіями. Відтак міграція, з одного боку, є способом вияву таких прав, коли “руйнуються” світоглядні межі між різними країнами, проте, з іншого боку, вона постає додатковим мотиватором збереження націоідентичних характеристик, що неодноразово спостерігалось на практиці.

Спершу означимо процеси формування ТМС через призму історико-культурних передумов. Узагалі причини формування ТМС можуть бути

доволі різнохарактерними. Виходячи з домінуюче економічного характеру сучасної міграції, основною її причиною є працевлаштування. Водночас не слід відкидати значимості факторних детермінацій міграційних переміщень політичного, соціального, пізнавального, екологічного, культурного та рекреаційного характеру [5, с. 30-31; 3, с. 54]. Такі впливи можуть проявлятися на різних рівнях – починаючи з макрорівневого через глобалізаційні процеси і завершуючи мікрорівневим через прагнення особистісного розвитку [2, с. 45].

Доволі часто науковий фокус вивчення передумов формування ТМС спрямований на економічні чинники. Водночас несправедливо упускаються чинники історико-культурного характеру. Насправді формування міграційних мереж як основи інституціоналізації ТМС здійснюється з набору міжособистісних контактів між активними, колишніми мігрантами і немігрантами у країнах (регіонах) походження та призначення, що значно підвищує ймовірність здійснення переміщення, оскільки вони зменшують міграційні витрати і, відповідно, збільшують його вигідність [4]. Це означає, що існуючий досвід міграції та культурно-ментальна адаптивність до середовища території-реципієнта підвищують просторову мобільність населення, часто трансформуючи її в реальну міграційну активність.

Таким чином, історико-культурний характер детермінацій формування ТМС включає особистісний та суспільний досвід міграцій, ретроспективу реалізації міграційної політики, що базується на формуванні мотивів міграції з метою проживання в більш сприятливому середовищі, надання можливостей особистісного розвитку, збереження етнічних прав та ін. (рис. 1). При цьому не слід ототожнювати історико-культурні передумови формування ТМС з політичними й технологічними, хоча між ними існує тісний взаємозв'язок, який проявляється в неекономічній площині і супроводжується ціннісно-ментальними трансформаціями.

Домінування історико-культурних передумов є більш загрозливим з позиції регулювання, деактивізації міграційних процесів, адже, на противагу економічним мотивам, вони є більш стійкими в суспільній свідомості, формують історичну пам'ять окремих суспільних груп і народів. Їх долання вимагає послідовної політики в гуманітарній сфері, ефективність якої можлива за умов достатньої економічної стабільності. Таким чином, ТМС, що сформовані завдяки історико-культурним детермінаціям, є більш інституціоналізованими і розвиваються на основі міграційних традицій.

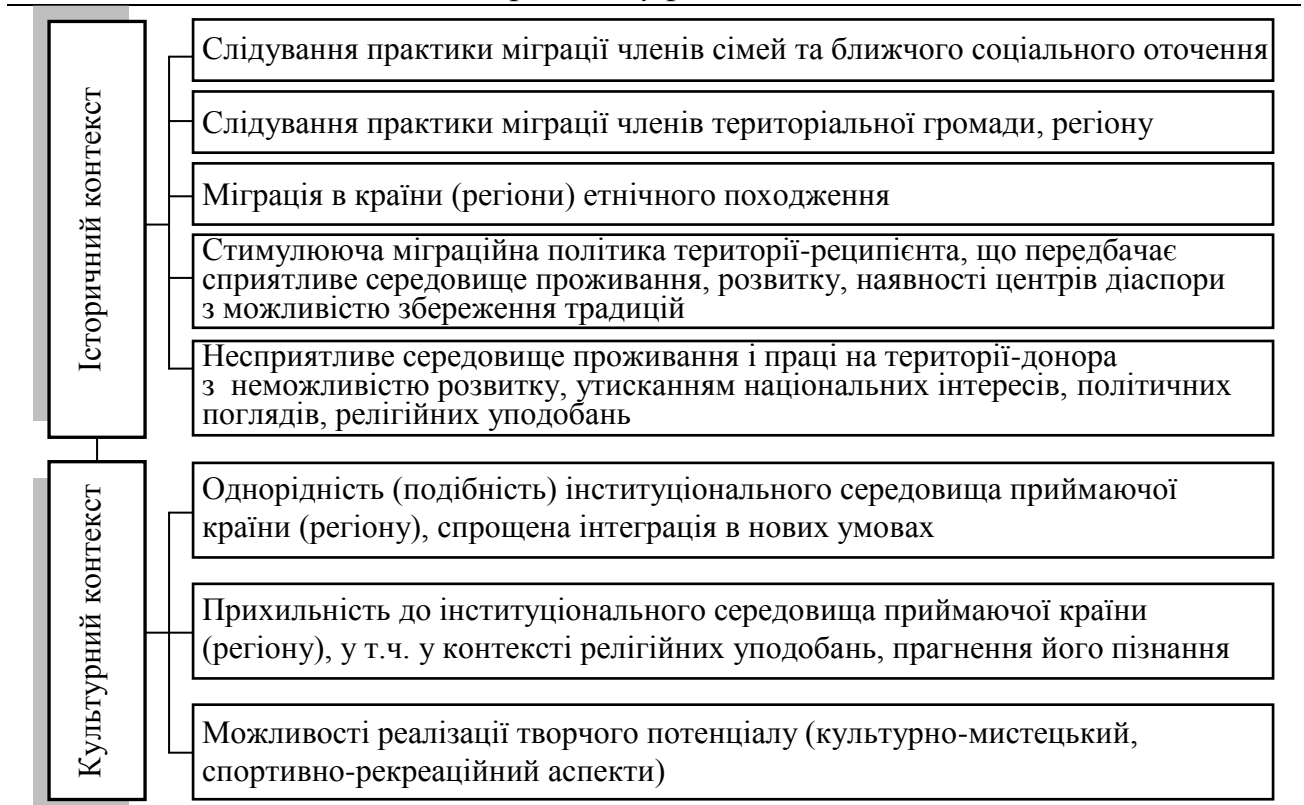

Рис. 1. Розподіл історико-культурних передумов формування ТМС

Складено автором

Для регіонів України з точки зору вивчення історико-культурних передумов формування ТМС не слід відкидати наростаючої значимості впливів технологічного характеру. Мова йде про інноваційні технологічні можливості, які формують новий тип міграції – віртуальний, а також значно підвищують просторову мобільність населення через обізнаність у можливостях праці і проживання на інших територіях. У комбінаториці з історико-культурними передумовами технологічний фактор помітно впливає на світоглядне сприйняття населенням культурного середовища потенційно приймаючих територій. Інформація мережі Інтернет, ЗМІ, кінематографії, друкованих засобів формує позитивне сприйняття способу життя, можливостей розвитку і реалізації особистісного потенціалу в нових умовах. Особливо сприйнятливою до такої інформації є молодь. У результаті сьогодні бачимо, як формуються потужні ТМС транскордонного характеру з переважаючою освітньою міграцією. При цьому часто її причиною є не стільки економічний характер, скільки готовність проживати в новому середовищі, яке пропонує значно ширші можливості особистісного розвитку. Часто воно або наближене до норм інституціонального середовища батьківщини (рідного краю), або ж відповідає уподобанням до культури народу приймаючої території.

Історико-культурні передумови формування ТМС відображаються не лише в контексті розуміння основних мотивів міграції. Вони характеризуються також міграційним характером – векторністю, темпологією, хорологією. У даному контексті проявляється етапність наростання просторової вимірності міграції, яка, розпочинаючи з маятникових міграцій, формує в особи світоглядне сприйняття можливостей розвитку в більших територіальних локаціях. І в результаті міграційні переміщення можуть набувати транскордонних, а надалі – міждержавних, міжконтинентальних ознак. Тому реалізація ефективної міграційної політики має бути націленою на виявлення тих міграційних систем, які розвиваються на основі історико-культурних передумов із поступовим доданням надмірної схильності населення до проживання, розвитку в інших країнах. Тобто такий напрям міграційної політики повинен набувати стратегічних ознак і в поєднанні з економічним інструментарієм забезпечувати керованість міграційних процесів.

Бачимо, що історико-культурні передумови формування ТМС насправді є більш потужними та глибинними, аніж здається на перший погляд. Якщо характеризувати детермінації ТМС історико-культурного розвитку регіонів, то тут вимірність впливу набуває більш проблемного характеру саме на особистісному рівні, що, однак, надалі має колосальне значення і для гуманітарного розвитку країни в цілому. Помітність впливу ТМС на історико-культурний розвиток регіонів, які включені у такі системи, залежить від рівня інституціоналізації в них мультикультуралізму. Його основна ідея полягає у співіснуванні різноманітних культур, унаслідок чого відбувається їх взаємопроникнення, взаємозбагачення і розвиток [1, с. 15]. Поширеність такої ідеї на теренах України наразі набуває дискусійних ознак. Сучасний стан свідомого розколу українців змушує говорити про більшу потребу внутрішніх націооб'єднуючих процесів. Водночас на цьому фоні необхідно враховувати й міграційні аспекти: за еміграційним напрямом – активну позицію громадян України в діаспорі щодо подій на батьківщині, їхню готовність включатись у вирішення низки соціогуманітарних проблем; за імміграційним – впливи зовнішніх ідеологічних принципів на світоглядні бачення українського населення, слабку асиміляцію більшості осіб, що іммігрують у країну. Тому виникає дискурс, наскільки глибинною має бути ідея мультикультуралізму в Україні – країні, яка досі не має чітко означеної імміграційної політики і лише розпочала окреслення концептуальних засад державної міграційної політики з переважною орієнтацією на еміграційний вектор.

На рис. 2 відобразимо основні проблеми міграційних детермінацій історико-культурного розвитку регіонів України та можливості їх нівелювання. Відстоюємо позицію, що для України та її регіонів принципово важливим є збереження культурної ідентичності країни та її титульної нації. Слова Н. Саркозі: “Ми були занадто стурбовані ідентичністю того, хто приїжджає в країну, і звертали недостатньо уваги на ідентичність країни, яка приймає приїжджого” є як ніколи актуальними і для України, яка сьогодні постає ще більш потужним “форпостом” міграцій за вектором “Схід-Захід” (“Азія”–“Європа”) [6; 1].

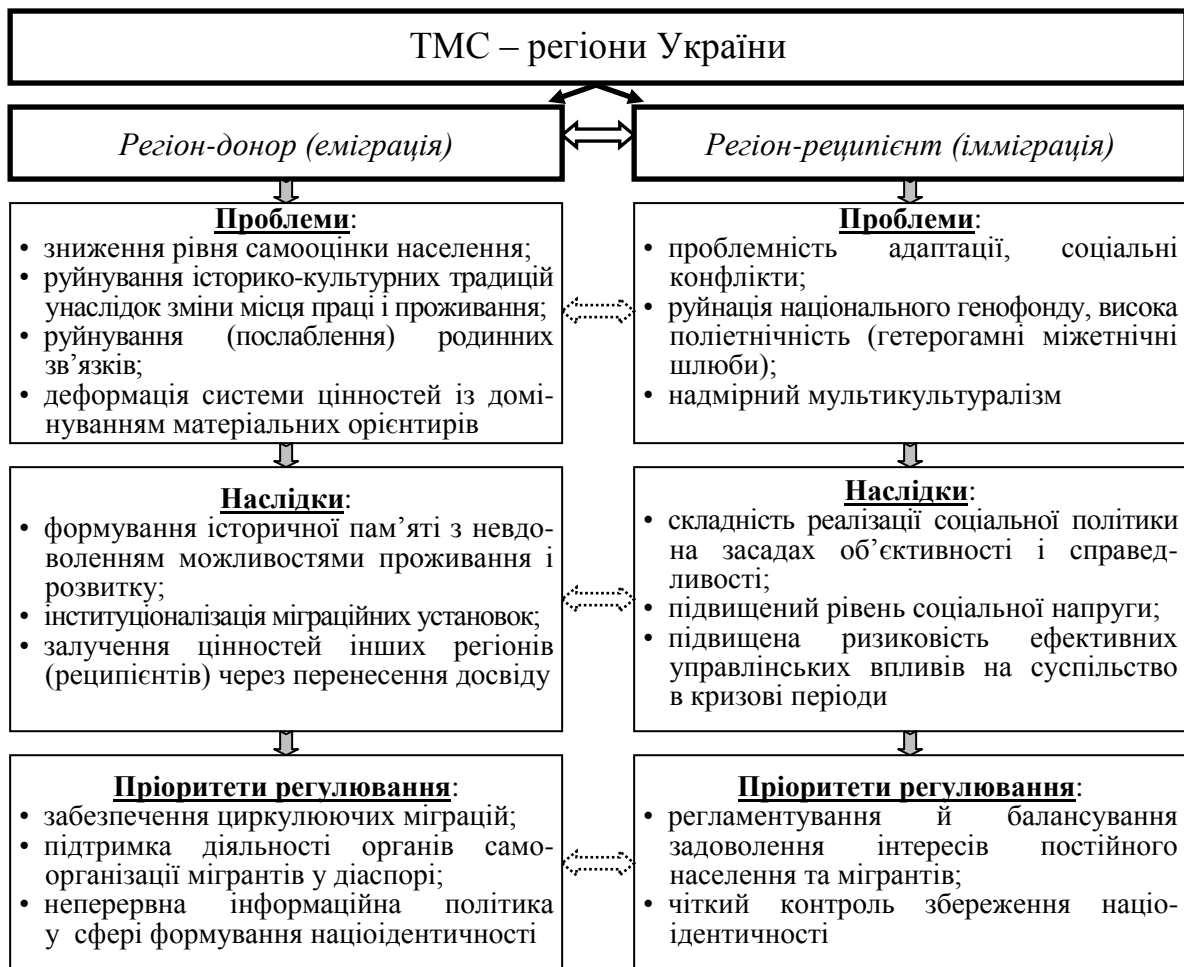

Рис. 2. Впливи ТМС на історико-культурний розвиток залучених регіонів

Складено автором

Більшість проблем, які виникають у результаті впливу міграцій на історико-культурний розвиток регіонів, проявляються в процесі адаптації мігрантів до нового середовища. У зв'язку з цим важливо виділяти так званий латентний період розвитку соціального конфлікту між іммігрантами та постійним населенням, який насправді може бути

доволі тривалим; саме в цьому періоді існують найкращі можливості для подолання ймовірних суперечностей [1, с. 16]. Щоб такий латентний період пройшов успішно і для регіону (постійного населення), і для мігрантів, важливо забезпечити:

- для постійного населення – чітке розуміння власної захищеності, гарантій дотримання базових прав (можливостей розвитку, проживання в екологічно чистому середовищі, відтворення тощо);

- для осіб зі статусом мігрантів – чітке розуміння обов'язку поваги, прийняття норм середовища приймаючого соціуму з одночасною можливістю збереження власних національних ознак згідно законодавства, яке регламентує права національних менших.

Висновки. Отже, вивчення міграційного питання в історико-культурній площині дає змогу розкрити низку актуальних для регіонів країни проблем. Мова йде про рівень самооцінки населення, національність, прагнення зберегти набуті традиції, норми, цінності. Подальший розвиток ТМС, в які включені регіони України, слід здійснювати на основі чіткої визначеності збереження культурних цінностей українського народу. В іншому випадку, при постійному нарощуванні кількості мігрантів та формуванні поліетнічного середовища з вільним виявом їх ціннісних характеристик виникатиме нове суспільство, яке втратить своє “обличчя”. Забезпечувати розвиток такого суспільства вкрай складно. І в історичному контексті це дасть сильний відголосок через вихід на короткострокові економічні результати, проте призведе до втрати національних, державотворчих ознак країни та її суспільства.

Список використаних джерел

1. Балабанова Г. П. Крах політики мультикультуралізму : уроки для України // Стратегія розвитку України. – 2011. – № 2. – С. 14-16.
2. Западнюк С. О. Суспільно-географічні фактори міграції населення // Український географічний журнал. – № 3. – 2007. – С. 40-45.
3. Ляшенко Д. О. Актуальні завдання картографування міжнародних міграційних зв'язків України // Український географічний журнал. – 2008. – № 3 (63). – С. 52-59.
4. Майданік І. П. Теоретичні підходи мікрорівня до вивчення трудових міграцій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2006-3/05_Maidanik.pdf.
5. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак // Навч. посіб. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 312 с.
6. Саркози признал провал мультикультуралізма : lenta.ru. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lenta.ru/news/2011/02/11/fail>.

Bil M. M. Territorial migration systems as determinants of historical and cultural development of regions.

The historical and cultural prerequisites for the formation of regional migration in the paper were systematized. The impact of these systems on the historical and cultural development of the regions in the functional roles of donors and recipients migration was determined. The possibility of multiculturalism in the regions of Ukraine in view of current events of the crisis, national identity character was proved.

Key words: *territorial system migration, historical and cultural development, the region, multiculturalism.*

Биль М. М. Территориальные миграционные системы как детерминанты историко-культурного развития регионов.

В статье систематизированы историко-культурные предпосылки к формированию территориальных миграционных систем. Определен характер влияния таких систем на историко-культурное развитие регионов в функциональных ролях доноров и реципиентов миграционных процессов. Обоснованы возможности развития мультикультурализма в регионах Украины с учетом современных событий кризисного, национально-идентичного характера.

Ключевые слова: *территориальная миграционная система, историко-культурное развитие, регион, мультикультурализм.*